

TÜRK-FRANSIZ SİYASİ İLİŞKİLERİ (1930-1938)

Ahmet ÖZGİRAY

A. İyi İlişkilerin Başlaması:

1928 senesinde Fransa-Türkiye-Suriye ilişkilerinde en önemli problem; Bağdat Demiryolunun bir kısmını oluşturan, Yenice, Adana Fevzi Paşa Nusaybin hattını ilgilendiren uyuşmazlıktı. Bağdat demiryolu ana hattının bir doğrultusu, İskenderun ve Mardin'e ulaştığı gibi, Nusaybin'in de ilerisine gidiyordu. Bu hat 1928 de Fransızların gözetimi ve denetimi altındaydı. Dört sene sonra 27 Ekim 1932' de bunun ile ilgili düzenleme ve yönetimi hakkında bir anlaşma yapıldı.

1932 yılındaki anlaşma gereği Türkiye, özlediği 89 millik Fevzi Paşa hattını güvence alarak, Devlet idaresi altına aldı. Halbuki Bağdat Demiryolu hattını Türkiye topraklarında kalan kısmı, hukuken Türk olan gerçekten Fransız sermayesi ile donatılan "The French Exploitation Company" ye verilmişti.

Bu anlaşmada belirtildiği gibi; 15 sene sonra Fransız ve Suriye Şirketleri, eğer isterlerse, bu hattı satın alabileceklerdi. Yalnız bir istisna vardı; yeni yönetimin işe başlamasından 4 sene sonra, Fevzi Paşa'dan hududa yaklaşık 22 mil ve Toprakkale'den Payas'a olan 25 millik uzunluğu olan hattı isterse tekrar satın alabilecekti¹ Anlaşma maddelerinde saklı olan hak ve uyarmalarla ilgili süreler hukuken geçtiği için, bu son, iki hat Türkiye tarafından satın alındı ve Türkiye Devleti yönetimine 15 Temmuz 1937 yılında geçti.

Şurası bir gerçektir ki, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile yapmış olduğu 7 Aralık 1925 Anlaşması, Fransa ile politik müzakerelerde Türkiye'nin ilerisi için eline kolunu bağlamış değildi. Nitekim, bunun açık

¹ August, Ritter von Kral, *Kemal Atatürk Land, The Evaluation of Modern Turkey*, Translated by Kenneth Benton Leipzig 1938. s. 243.

örneği 3 Şubat 1930 tarihinde Türkiye, Fransı ile dostluk, uzlaşma ve hakemlik anlaşmasını yaparak Fransa ile arasında yeniden sıkı bir bağlantı kurdu². Bunun bir sonucu olarak, Türkiye ile alacaklı devletler arasında Osmanlı Devlet borçlarının ödeme şekli üzerinde var olan anlaşmazlık 1928'de yapılan anlaşma ile neticelendirildi. 1930 senesine kadar alacaklı ecnebi devletlerin kontrolü altında olan Osmanlı Düyun-u Umumiye Kurulu bu tarihte kaldırıldı.

Karşılıklı uzlaşma neticesinde, Türkiye tarafından Osmanlı Bankasına verilen imtiyaz 1933'de doldu. Fakat süre 20 yıl daha uzatıldı. Çünkü bu banka, Genç Türk Hükümeti'nin sahip olduğu döviz rezervlerine önemli ölçüde katkısı olmuştur. Bu anlaşma Türkiye ile Fransa arasında daha dostça ilişkiler kurulması için bir başlangıç oldu.

Uzun yıllar süren zor ve bıktırıcı müzakerelerden sonra, iki hükümet arasında nihayet dostluk ve güvenlik gösteriyordu. Fransa ile kurulan bu ilişkiden sonda Türkiye, Balkan devletlerinin hemen hemen tamamına yakını ile önce daha iyi dostluk ilişkileri kurdu, sonra da Balkan Antantını gerçekleştirmeyi başardı.

Yalnız, 1932 yılının ilk yarısına Türk-Fransız münasebetlerinde kötüye giden işaretler vardı. Nitekim, Mayıs 1932 'de "Echo de Paris" gazetesinde Türkiye aleyhinde çıkan bir makale Türkiye'de huzursuzluk yarattı.

B. Gerilim:

Fakat , bundan daha fazla fırtına koparan diğer makale, 4 Haziran 1932'de "Le Temps" gazetesinde çıktı. Gazetede bu makalede, İtalya'nın bir süreden beri çok arzuladığı güneşi bol Güney Anadolu'yu işgal etmesini öneriyordu. Bu girişimiyle Fransa'nın İtalya'yı moralman destekleyeceğini ima ediyordu, Yunus Nadi Bey, 15 Haziran 1932'de 'Cumhuriyet' gazetesinde buna çok sert bir cevap verdi. Diğer gazeteler de Fransa

² İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, 1. Cilt. 1920-1945*. Ankara 1989. s. 379-380.

aleyhindeki yazılarıyla, Cumhuriyet gazetesini koro şeklinde destekledi. Ayrıca 'Le Temps' gazetesinin alaylı bir makalesinde, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya, Gelibolu Savaşlarının II Ciltlik Resmî Tarihini İngiltere büyük elçisinin vermesini eleştiriyordu. Bu da, Türk'lerin Fransa'ya karşı aleyhte hislerini tekrar arttırdı. Yalnız Türklerle 'Temps' gazetesinin yaptığı bu saldırıları Fransa Hükümetini ve Fransa kamuoyunu bağlamadığı inancını taşıyorlardı. Nitekim, kısa bir süre sonra, Türkler iddialarında haklı çıktılar. Temmuz 1932'de Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne kabulü vesilesiyle³, Fransızlar Türkiye'yi tebrik önergesini Fransa Meclisinden geçirdiler. Bunun üzerine Yunus Nadi Bey Cumhuriyet gazetesinde nelşrettiği bir makalede, bunu Fransızların asil davranışı olarak yorumlayarak, aşırı memnuniyetini dile getirdi. İki ülke arasındaki geleneksel dostluğa katkısından dolayı, M. Herriot'a aşırı derecede övgü yağdırarak, onu Fransa'nın meşhur Marianne'nin yerine geçebilecek kişi olarak nitelendirdi. Makalede, Fransa ile son zamanlardaki olumsuz ilişkilere değindikten sonra "geçmiş unutulm" diyerek son verdi.

Uzun ve çetin görüşmelerden sonra, Türkiye Hariciye Bakanı, Ankara'daki Fransa Büyük Elçisi 27 Ekim 1932' de Suriye'deki Türk malleri ile Türkiye'deki Suriye mallarını ilgilendiren ve Bağdat Demiryolu'nun Suriye'ye birleşmesi ve oradan geçmesi ile ilgili bir protokol imzalandı. Türkiye'de malı olan Suriye'li iyi vatandaşlar Türkiye'ye yerleştirilecek veya buna imkân bulunamazsa, onlara malları için tazminat ödenecekti. Karşılığında da Suriye'de dondurulmuş Türk malları her türlü kısıtlamadan kurtarılacaktı. Bu mal sahipleri, malları ile ilgili her türlü işlem kendilerini memnun edene kadar işlemin sürdürülmesi serbestisine sahip oldular⁴. Bu mallar yüzünden çıkacak her türlü anlaşmazlığı Türk-Fransız ortak komisyonu çözecekti.

Adana-Nusaybin arasında mevcut olan Fransız demiryolu

³ Fahir Armaoğlu, *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Ankara 1991, s. 337.

⁴ PRO. FO. 371 / E 529 / 44

G.Clerkten John Simon'a *Turkey, Annual Report 1932*. Ankara 17 Ocak 1933, s.9.

işletmeciliği bir yıl içinde tasfiye edilecek, yalnız bu süre zarfında yeni bir işletme husule getirilecek ki, bununla Suriye tarafındaki demiryolu işletmeciliği de devam ettirilecekti. Adana'dan Fevzi Paşa'ya uzanan demiryolu hariç, Fransız sermayesi ile tren hattını çalıştırmak için bir Türk şirketi oluşturuldu. Bu altı ay içerisinde Türkiye'ye devredilerek, Türk demiryolu işletme sistemine eklenecekti. Bu denendikten sonra, sistem yürümezse başka çareler aranacaktı. Bütün bunların mimarı Fransa Büyük Elçisi Comte de Chamlerun'un şahsi gayretiydi.

Bu samimiyet Türk devlet adamlarına ve bilhassa Türk Dışişleri bakanına gelecek için ümit veriyordu. Nitekim, bu anlaşmanın imzasından iki ay önce, Tefvik Rüştü Bey, Cenova'da, "Suriye yakında Irak gibi bakımsız olacaktı" diyerek Suriye'li milliyetçilerin gizli emellerine destek veriyordu⁵.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişini tebrik eden Fransa Meclisi 'nden geçerek gelen mektubun alkışlar arasında okunması, Fransız dostluğunun sağlam zemine oturmasını sağladı.

Türk mebuslardan önde gelen bazı kişiler, Fransa Meclisi'nin bu nazik hareketini sadece Fransa'nın bir dostluk nişanesi olarak değil, Türkiye'nin sulh yolunda katettiği politikanın başarısı olarak nitelendirdiler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de aynen mukabele etmesini önerdiler. Bunun üzerine Türkiye, sadece Fransa ile değil, diğer ülkelerle de sulh için daha sıkı yakın işbirliğine gireceğini ilan etti⁶.

C. Uzlaşma

Bu görüş doğrultusunda, 1933 yılının başında Türkler, Fransızları dost olarak kabullenmişledi. Çünkü, Suriye ile ilgili bir çok

⁵ Yunus Nadi, *Cumhuriyet Gazetesi* 5.10.1932 ve 19.10.1932.

⁶ PRO. FO. 371 / E 529 / 44

G.Clerkten John Simon'a *Turkey, Annual Report 1932*. Ankara 17 Ocak 1933, s.10.

anlaşma imzalanmıştı.İtalya'nın, Anadolu'nun güneydoğusunda toprak talebinden dolayı, onlara karşı soğukluğun oluşması, Türklerin karşı sevgisini arttırdı. Bu nedenle Fransa, Batı Avrupa devletleri arasında Türkiye'de, en beğenilen ülke konumunu aldı.

7 Temmuz 1933'de yarı resmî gazete olan Milliyet'deki bir makalede, Londra'da yapılan dünya ekonomik konferansı, Türkiye ve Fransa'yı birbirine daha da yaklaştırmıştır, görüşü ileri sürülmüştü. Nitekim, konferanstan Türkiye'ye dönerken Paris'e uğrayan Türk Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey, Paris'te resmî çevrelerde samimiyetle karşılandı. Türkiye'de Fransa'nın dostluğuna aynı karşılığı gösterdi. Türkiye'nin ortaya koyduğu yeni dostluk geleneksel Türk-Fransız dostluğundan daha başka bir dostluktu. Bu yeni olgu ile, Türkler kendi geleceklerine kendilerinin sahip olmalarını arzularken, buna saygı gösterilmesini istiyorlardı. Türkler Fransız kültürüne düşman değillerdi. Yalnız, 1. Cihan Harbinden evvel kendilerine İttihat ve Terakki Fırkası aracılığıyla, Alman kültürü empoze edilmeye çalışıldı, fakat zemin kazanamadı. Çünkü, genel olarak Fransız kültürü, Batı Avrupa'nın yegâne kültürüdür düşüncesi hakimdi. Fransa ile Türkiye'nin birbirini anlaması gerektiğini Fransa da 1933 te kavramak üzereydi.

Dr. Tevfik Rüştü Bey'in Paris'i ziyareti esnasında, 3 Şubat 1930'da imzalanan, uzun zamandan beri bekletilen Türk-Fransız dostluk anlaşması 14 Mayıs 1933 de onaylanıp, aynı gün yürürlüğe girdi. Bu nedenle, Tevfik Rüştü Bey, M.P.Bomcaus'a memnuniyetini ifade etmişti.

Ağustos ayında, M. Herriot Türkiye'de 16 gün kaldı. Ziyareti gayri resmi ve şahsiydi. Kendisi bu tarihlerde Fransa başvekili olmadığı halde, başvekil gibi resepsiyon verilip, kendisine ilgi ve itibar gösterildi. M. Herriot Varna'dan İstanbul'a bir Türk muhribi ile getirildi. Ankara'da kaldığı üç günlük süre içinde resmi ziyafetler verildi, okullar ve hastaneler ziyaret ettirildi ve Mustafa Kemal Paşa ile uzun görüşme yaptı. Atatürk'ün Savarona Yatı emrine tahsis edildi. Çanakkale'de Truva'ya gitti. Bu esnada Türk basını makalelerinde Fransa'dan övgü ile söz etti. Bazen de biraz

nezaket hudutlarını aşan makaleler de yazılmamış değildi. Nitekim, Fransa'nın şüpheli dostluğu, Türk-Suriye hududuna Asurî ve Ermenilerin yerleştirilmesi, M.Herriot'un şiddetle lâiklik yanlısı olusu, Yakınoğu'da Fransız Katolik dininin yayılması için misyonelere Fransa tarafından verilen destekten ve Fransa'nın Suriye'de İslâm dini aleyhandeki⁷ faaliyetlerinden şikâyet ediliyordu.

Ekim ayında Fransız elçisi Comte Charles de Chambrun'un Ankara'dan Roma'ya tayini, bütün Türkler arasında üzüntü yarattı. Şahsına yapılan bir çok övgünün yanısıra, Türk-Fransız ilişkilerinin gelişmesinde gösterdiği başarıdan dolayı Elçi kutlanıyordu. Bu arada Fransa Hükümeti; 1929 Türk-Fransız ticari anlaşması gereği, bazı mallar üzerinden alınacak gümrük resimlerinin bir karara bağlanamamasından dolayı Türkiye'yi resmen kınadı. Fakat bu anlaşmanın süresi, şartlar değıştiği için, 13 Ağustos'tan itibaren 6 ay uzatıldı. 27 Temmuz'da Paris'te iki devlet arasında Clearing anlaşması da zaten imzalanmıştı⁸.

Mustafa Kemal Paşa 1 Kasım 1936'da T.B.M.m.'ni açış konuşmasında takip edilecek dış politikayı şöyle özetliyodu: "Dostluğuna çok önem vermekte olduğumuz Fransa ile yegâne mevcut problemimiz, şimdiye kadar çözümlenememiş ve yanmakta olan İskenderun sorunudur" demiştir⁹. Mesele, 1936 yılının sonuna kadar bir neticeye bağlanamamıştı.

D. İskenderun Sorunu:

Yalnız Eylül 1936 yılının sonuna doğru Türk basını, İskenderun Sancağı ve Hatay'a tekrar büyük önem vermeye başladı. Çünkü, 9 Eylül

⁷ Philip K.Hitti, *İslam Tarihi* cilt 1. Çev. : Salih Tuđ, s.892, 1. Dünya Savaşından sonra Fransa Manda İdaresinin Suriye'ye yerleşmesinden itibaren, Fransızlar halkın inançlarıyla oynamaya başlamıştır. Nitekim, Nuseyriileri pasifize etmek için onlara Alevî adını vermişti.

⁸ Clearing Anlaşması ülkeler arası ticarete merkez bankalarında açılan hesap gereği, mal alım-satım bilançosudur. PRO. FO. 371 / 1745 / 188083 / 10
Turkey, Annual Report 1933. Mr. Mangan'dan John Simon'a 20 Ocak 1934.

⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Cilt IV*, Ankara 1961, s. 392.

1936'da Fransa'daki Sosyalist Hükümet, Suriye ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmanın bir maddesine göre; Suriye üç sene sonra bağımsız olacaktı. Bu vaziyet karşısında İskenderun Sancağı ve Hatay'ın geleceği belirsizliğe itildi.

Fakat 1936 yılı Ekim ayının başlarında Türkiye Dışişleri Bakanı Fransa Devlet Bakanına, Cenevre'de, Sancağ'a yerel bağımsızlık şekli verilmesi için, Türk-Fransız temsilcileri arasında en kısa sürede Paris'te müzakerelere başlanmasını teklif etti. Bu arada, diplomatik girişimler de sürüyordu. Nitekim, 10 Ekim'de Paris'teki Türkiye Büyükelçisi Fransa Hükümetine verdiği bir notada; "Türkiye-Suriye anlaşmasının hiç bir yararlı netice vermeksizin söndüğünü belirtmiştir"¹⁰. Türkiye böyle söylerken, iddialarını şunlara dayandırıyordu: Sancağın nüfusunun ekseriyeti Türk olduğu için burası bağımsız Suriye devletinin bir parçası olamazdı. Kaldı ki, 1921 ve 1926 Türk-Fransız anlaşmalarına göre, Fransa'nın Lübnan'a yaptığı gibi, Sancağa da bağımsız statüsü verilmesini istiyordu. Fransa da iki devlet arasında yapılan anlaşmaların Sancağa özel bir yönetim temin ettiğini, fakat bağımsızlık vermediğini iddia ediyordu. Mandatör daha da ileri giderek, anlaşmalardaki maddeler özel düzenlemelerle Suriye'nin de hakkını koruduğunu, Mandater bir devlet olarak Fransa'nın, Türkiye'nin isteklerine cevap vermesinin imkânsız olduğu görüşünü ileri sürüyordu.

Kasım ayının sonuna doğru, Fransa konunun Milletler Cemiyetine havale edilmesini Türkiye'ye teklif etti. Ankara'daki İngiltere Büyükelçisi Percy Lorain de, Fransa'yı yalnız bırakmamak için bu görüşü desteklemiştir. Zaten Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 27 Kasım'da T.B.M.M. de açıkladığı gibi, Türkiye'nin Sancak üzerindeki iddialarının toprak kazanmak için olmadığını, yalnız Sancak'taki Türk nüfusunun haklarına saygı gösterilmesi için gayret sarfettiğini vurgulamıştır.

1936' da Türk Kamuoyu, gazetelerde Sancak'taki Türk halkına

¹⁰ Yuluğ Tekin Kurat, *Elli Yıllık Cumhuriyet'in Dış Politikası, 1923-1973*, Belleten, Sayı 154, Ankara 1975, s.267.

karşı, Suriye Fransız yönetiminin uyguladığı zulüm ve cinayetleri okuyarak heyecanlanmıştı. Bu durum karşısında, nihayet Türk ve Fransız hükümetleri meseleyi Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi kararlaştırdılar. Tefik Rüştü Bey toplantıya gitmeden önce, Percy Lorain'e: "Türkiye'nin ilk amacının Milletler Cemiyetinin himayesinde tarafsız devletlerin Sancağın Suriye tarafından yutulmasına mani olma garantisini sağlamak ve Sancağın ilerdeki statüsünün belirlenmesinde problemin çözümü için oradaki düzenin devam ettirilmesini ve mevcut statüs quae Antebellu: Savaş öncesi sınırları ifade eder korunmasını sağlamak, Sancak'da son zamanlarda cereyan eden olayları ve zararları araştırarak bir inceleme komisyonu oluşturmak olduğunu belirtmiştir". Bunun üzerine İngiliz Elçisi Tefik Rüştü'ye : "İngiltere'nin İskenderun Sancağı'nın Suriye'den koparılmasına karşı olduğunu hatırlattı". İngilizleri böyle davranmaya sevkeden etken; Türkiyenin teklifinin, Sancağın Suriye'den ayrılmasının içinde saklı tutması ve Fransa'nın İngiltere Hükümetine müracaat ederek, beraberce Türkiye'nin talebine karşı koymada yardımcı olmasını istemesidir. Çünkü Sancağın Suriye'den ayrılması, Suriye'de şiddetli tepkilere yol açabileceğini ve Arap ünyasında İngiliz ve Fransız çıkarlarının zarar göreceği endişesidir¹¹.

Bu olaylar kendi akışı içerisinde devam ederken, Sancak sorunu Milletler Cemiyeti'nde görüşüldü. Görüşmeler sonunda Türkiye'nin itirazlarına rağmen, 16 Aralık 1936'da kabul edilen bir öneriye göre, Ocak ayında görülmesi gereken Sancak meselesine bir çözüm bulabilmek için, tehir edilmesini ve üç tarafsız gözlemcinin hemen Sancağa gönderilmesi kararlaştırıldı. Lakin bu tedbirler Türkiye'de pek iyi karşılanmadı¹².

¹¹ Edvard Reginald Vere-Hodge, *Türkish Foreign Policy 1918-1948*, Genève 1949, s.115.

¹² PRO.F.O. 371 / 20866, *Turkey, Annual Report, 1936*, Percy Lorain'den M. Edene'e, Ankara 28 Ocak 1937, s. 20.

E. Görüşmeler:

Konsey'deki bu toplantının akabinde Tefvik Rüştü Bey ile Fransa Hükümeti arasında Paris'te bir sonuca varılmayan görüşmeler yapıldı. Böylece Sancak sorunu 1936 yılının sonunda bir neticeye bağlanmayarak askıda kaldı¹³.

Fransa, Türkiye'yi dışlamak ta istemiyordu. Nitekim, Fransa iki büyük harb gemisini gayri resmi bir ziyarette bulunmak için İstanbul'a göndermiştir.

Bir de 30 Nisan 1936 'da Türkiye ile Fransa arasında bir anlaşma yapıldı. Buna göre: gelecek beş sene için Osmanlı devlet borçlarının ödenmeside, gerekli olan paranın yarısı nakit, yarısında Türk malları karşılığı ödenmesi kararlaştırıldı. Bu düzenlemeye göre; Türkiye'den Fransa'ya krom, kurşun ve kömür gönderilecekti. Yalnız kömürün bir kısmına karşın, Almanya da da bloke edilmiş Türkiye'ye ait marklarla ödenecekti¹⁴.

1937 yılının başlarında, Türk-Fransız ilişkileri doğal olarak karışık bir manzara arzeden İskenderun Sancağı konusunda toplanmıştı. Konunun son safhasının Türkiye kendi lehine çözümlenmesini isterken, Fransa'ya karşı biraz temkinli davranıyordu. Türkiye Cumhurbaşkanı M.Kemal Paşa 1 Kasım 1937'de "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açış konuşmasında Sancak sorununa karşı bazı atıflarda bulunmuştu¹⁵. Fakat Fransa'ya karşı cephe almış değildi. Ancak, Fransa Dışişleri Bakanının Ankara'yı ziyaret etmesi gerektiğini de vurgulamıştı. Cumhurbaşkanının bu sözünü Mebuslar coşku ile karşılamışlardı. Yalnız, Türkiye 1937 yılının sonuna doğru, 30 Mayıs 1926 yılında iki devlet, yani Fransa ve Türkiye arasında, yapılmış olan dostluk ve en iyi komşuluk muahedesine şiddetle karşı çıktı. Bunun da nedeni, İskenderun Sancağı sorununun çözümünde,

¹³ Fransa bu arada, Türkiye'ye bir ittifak teklifinde bulunmuştur.

¹⁴ PRO.F.O. 371 / 20866, *Turkey, Annual Report, 1936*, Percy Lorain'den M. Edene'e, Ankara 28 Ocak 1937, s. 21.

¹⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Ankara 1961, s.403.

katedilen mesafede Türkiye'nin memnuniyetsizliğıydi. Türkiye meseleyi çözmek için Fransa Dışişleri Bakanına resmen müzakere teklif etti. O da Ankara'ya geldi. Sancak konusunda mesafe alınmamakla birlikte, iki devlet arasındaki 1926 anlaşmasının öngürdüğü her iki devletten birine, üçüncü bir devletin saldırması halinde, Türkiye veya Fransa tarafsız kalacaktı, ibaresi yapılan müzakereler sonunda bu anlaşmanın geçerliğinin korunacağı iki devlet tarafından tekrar onaylandı. Bununla Türkiye kendisine İtalya'nın yapacağı saldırıyı önlemeye çalışıyordu. Bir de bu tarihlerde Fransa'nın Balkanlar'da uyguladığı politika Fransa'nın aleyhine, İtalya'nın lehine geliyordu. Fransa'nın kendisine desteğini gözönüne alan Türkiye, Balkan politikasında Fransa'nın kan kaybetmemesi için Fransa'ya destek vermeye başladı¹⁶.

Bu arada, İskenderun Sancağının şeklini ve temel yarasını görüşmek üzere eksperler komitesi oluşturuldu. Bu komite, Cenevre'de toplandı, çalışmasını başarı ile tamamladı. Uzlaştırıcı ve diplomatik hünere sahip olması nedeniyle, popüler olan, Dışişleri Müsteşarı Numan Menemencioğlu, bu görüşmelerde aktif olarak görev aldı¹⁷. Sancağın statüsü Quo ile ilgili çelşitli konular çok kapsamlıydı. Fakat en çok üzerinde durulan meseleler: Arapların çoğunlukta olduğu Sancağın bazı kesimlerinde Arapça'nın ikinci resmî dil, İskenderun limanının Türklerce serbest olarak kullanılması, ulaşım sorunu, posta işleri, gümrük¹⁸ meselesi, kullanılacak para çeşidi gibi... Türkiye Sancağa Hatay isminin verilmesini de istedi. Çünkü, yıllar önce buraya yerleşmiş olan eski Türkler kendilerini Hatay olarak isimlendirmişlerdi¹⁹.

Sancağın hazırlanmış statüsü ve Anayasası 29 Mayıs 1937 de iki

¹⁶ PRO.F.O. 371 / 2214 / 44, *Turkey, Annual Report, 1936*, Percy Lorain'den Viscount Halifax'a, Ankara 2 Nisan 1938, s. 16.

¹⁷ Bu komitede ayrıca, Milletler Cemiyetinde İsveç Temsilcisi Saundler'i temsilen İsveç'li Vestman, Fransa'yı Caix temsil edecekti, diğer üyeler İngiliz, Belçika ve Hollanda'lılardan oluşuyordu.

¹⁸ René Albrecht-Carrie, *A Diplomatic History of Europe*, London 1967, s. 509.

¹⁹ August, ritter von Kral. *a.g.e.*, s.247.

devlet arasında imzalandı. Bu anlaşma aynı gün, Milletler Cemiyeti tarafından da onaylandı. Buna göre, Türk-Fransız mütabakatı, sınırın ihlal edimeyeceğini garanti altına aldığı gibi, iki ülkenin Genel Kurmayının zaman zaman toplantı yapmalarını, Sancağa yapılacak bir saldırı karşısında iki devletin beraberce olaya nasıl müdahale edeceğini şekle bağlıyordu. Ayrıca, karşılıklı ilişkileri kuvvetlendirmeyi, dostluğun devamını, Milletler Cemiyeti ile beraber hareket etmeyi ve Doğu Akdeniz’de güvenliği arttırmayı, her iki hükümet teyid ediyordu²⁰.

Bu anlaşmayla: önceleri zaman zaman tehlikeli çatışmaya yol açabilecek olan Sancak meselesi iki devleti de memnun edecek bir biçimde sonuçlandırıldı. Fakat mesele tamamen halledilmiş değildi. Durumun ileride nasıl bir biçim alacağı, şüphesiz Türk-Fransız ilişkilerinin genel durumuna ve yerel halkın iyi niyetine bağlıydı.

Yalnız 1937 senesinde M.Kemal Paşa, İskenderun sorunun Fransa ile Türkiye arasında bir mihenk taşı olarak nitelendirmişti²¹. Fakat İskenderun meselesine kısmi de olsa, çözüm getirilince iki devlet arasında var olan gerilim yerini gevşemeye terketti. Yalnız Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Fransa Büyük Elçisi M. Ponsat’a güvence vermesine rağmen, iki devlet arasında dostluk gerçekten yapmacıktı. Zira genel olarak Türkiye Fransa’nın Ankara’ya karşı iyi niyetinden şüphe ediyor ve Fransa’nın 1914’ ten beri Türkiye’ye karşı takibettiği politikayı beğenmiyordu.

Ayrıca, 1938 yılının başında Türk Hükümeti, Osmanlı Devlet borçlarının yıllık taksidini, tamamen ihraç mallarıyla ödeme kararı aldı. Halbuki, 1936 da iki devlet arasında varılan anlaşmaya göre; anılan borcun yıllık taksidinin yarısının nakit, yarısının da ihraç mallarıyla ödenmesi kararlaştırılmıştı. Fransa Hükümeti, Türkiye’nin almış olduğu bu kararını protesto etti ve müzakere önerdi. Teklif belli bir süre geçtikten sonra kabul edildi.

18 Temmuz’da iki devlet arasındaki teati edilen notalardan sonra,

²⁰ August, ritter von Kral. *a.g.e.*, s.249.

²¹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara 1961, s. 404

Fransa gerçekten Türkiye'nin tutumunu benimsemek zorunda kaldı. Varılan anlaşmaya göre; Türkiye'nin Osmanlı Devlet borçlarına karşı teklif ettiği mallar, kurulan Türk-Fransız Ticari Kumpanyası tarafından pazarlanıp borca mahsub edilecekti.

1930 da iki devlet arasında imzalanan uzlaşma ve hakemlik anlaşmasının, Türkiye tarafından feshedildiğinin ilan edilmesi üzerine²², Türk-Fransız dostluk anlaşması bu feshedilenin yerine geçmesi için 4 Temmuz' da iki devlet arasında yeni bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre; bu devletlerden hiç birisi ne politik, ne de ekonomik hedefli kombinasyona, birisi diğerinin aleyhine katılmayacaktı. Taraflardan birisi saldırıya uğrarsa, diğeri saldırgana yardım etmeyecekti. Bu anlaşma, ilgili devletlerin meclisleri tarafından onaylandıktan sonra, 10 yıl için geçerli olacak, anlaşmanın maddeleri Sancak için de geçerliydi. Bu anlaşmayla, bilhassa adlî meseleler de meselâ Türk uyrukluların Suriye'de, Suriye uyrukluların Türkiye'de yerleşme sorunu hukuki temele bağlanıyordu. Böylece Suriye Hükümetini en kısa zamanda bulunduğu atıl durumdan harekete geçirmeyi hedefliyordu. Bunlara ilaveten, Türkiye-Suriye Fransa arasında imza edilen 1926 tarihli dostluk anlaşmasına göre, Suriye'deki Fransız mandaterliğinin iyileşmesine yeni şartlar ilave ediliyordu. Bunların dışında, Türk uyrukluların Fransa'da, Fransız uyrukluların Türkiye'deki sorunlarını bir neticeye vardırarak için görüşmelerin başlamasını ve hukuki durumlarının belirlenmesini bu yeni anlaşma temin ediyordu²³.

Ağustos ayında, M. Bonnet, Türkiye'nin Paris'teki Büyük Elçisine; Fransa'nın Türkiye ile ittifak yapmak istediğini, bu nedenle kendisinin tatilden Ankara'ya dönüşünden önce durumu hükümetine bildirmesine istemiştir. Bu girişimden, Ankara'daki İngiliz Büyük Elçisi Türk Dışişleri Bakanınca gizlice haberdar edildi. Türkiye bu teklifi kabul ettiğini ima yoluyla Fransa'ya bildirdi. Yalnız, yapılacak bu anlaşma ile hiç

²² İsmail Soysal, *a.g.e.*, s.379-380.

²³ PRO.F.O. 371/1214/44, *Turkey, Annual Report, 1938*, Percy Lorain'den Viscount Halifax'a, Ankara, 11 Şubat 1939, s. 17.

bir devlet hedef alınmayacaktı. Türkiye bilhassa Rusya'yı hedef almak istemiyordu.

Eylül ayında, İngiltere Dışişleri Bakanı, Tevfik Rüştü Aras'a bu bilgiyi kendilerine verdiği için teşekkür etti ve dikkatli çalışma gerektiren bu gibi kütük işlerde, kendilerine daha önceden haberdar edilmelerini de ilave etmekten kaçınmadı.

Meseleler cereyan ederken M.Kemal Paşa 10 Kasım 1938 de öldü. Fransa'yı cenaze töreninde Albert Sarroul, General Georges Amiral Laborde tarafından temsil edildi. Ayrıca, İstanbul'daki merasimde yer alan Fransa harb gemisi Emile Berter'den çıkan bandolu bir bölük merasimde fiilen yer aldı²⁴.

Atatürk Türkiye'si Hatay sorununu 1936 Montreux Boğazlar sözleşmesinin hemen ardından ele almış ve üç yıl süren çetin bir diplomasi savaşının sonunda, onu da barışçı yıldan kesin bir çözüme bağlamıştır. Sancak devleti kurulurken, yüzölçümü 4805 km², Fransız istatistiklerine göre, 219 bin olan nüfusun %39.7'si Türk, %28'i Alevi, %11'i Ermeni, %10'u Sünni Arap, %9'u Rum-Ortodoks, %3'ü de Çerkez, Kürt, Yahudi, İsmailî ve Arnavut kökenliydi²⁵.

E. Sorunun Çözümü:

24 Ağustos 1938'de Parlamento için yapılan seçimlerde 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Ara, 2 Rum ortodoks milletvekili olmak üzere parlamentoya 40 kişi seçildi.

Hatay Meclisi 29 Haziran'da oybirliği ile Türkiye'ye bağlanma kararı vermiş²⁶, Türkiye de 7 Temmuz günü bir yasa ile 63 Hatay ilini

²⁴ PRO.F.O. 371/1214/44, *Turkey, Annual Report, 1938*, Percy Lorain'den Viscount Halifax'a, Ankara, 11 Şubat 1939, s. 18.

²⁵ Tevfik Rüştü Aras, *Dictionnaire Diplomatique, Cilt IV*, Paris 1946, s. 23-28.

²⁶ Hulki Öcal, *Hatay Savaşı*, Ankara 1953, s. 147.

kurup bağlanma işlemini kesinleştirmişti²⁷. Bu arada Fransız Kuvvetleri Hatay'ı terketti. Atatürk, Hatay'ın anavatana katıldığını göremeden ölmüştü.

F. Sonuç:

1930-1938 yılları arasında Türk-Fransız ilişkilerinde mihenk taşı İskenderun Sancağı ile Düyûn-u Umumiye borçlarının ödenmesi meselesiydi. Bu meselelerin hallinde zaman zaman tıkanmalar olmuştur. Gerilimin gevşemesinde Fransa Büyük Elçisi Comte de Charles Chambrun'un ve Fransa eski hükümet başkanlarından M. Herriot'un Türkiye'nin Fransa Büyük Elçisi Suat Davaz'ın katkıları hayli fazla olmuştur.

1930-1938 yılları arasında, Fransa kendi ekonomik ve kültürel avantajlarını korumak için, Türkiye'ye zaman zaman çok yaklaşmıştır; diğer yandan İngilizleri ve bilhassa Sancak meselesinde Arapa dünyasını darıltmamak için iki yüzlü diplomasisini de uygulamaktan geri durmamıştır. İkinci Dünya Harbi'nin arafesinde, büyük savaşta Türkiye'den yararlanmak için Ankara'ya iyi niyetli olarak yaklaşımdan da kaçınmamıştır. Bütün bunlar Fransa'nın, Türkiye'ye karşı sinsi iki yüzlü politika güttüğünü doğrulamaktadır.

Suriye, Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak, dört yüzyıldan fazla Osmanlı Devletinin yönetimi altında kalmıştır. Buna rağmen, Fransız propogandası ile Suriye, Türkler'in düşmanı olmuştur. Böylece Suriye, Türklerle komşu olarak yaşayacağını bir an unutmamıştır. Bunun da nedeni sesi ve sahte genetik mantık anlayışındandır. Ne var ki, Suriye topraklarını başka yere aktarma imkanına sahip değildi; coğrafya, iki ülkeyi yanyana yaşamaya mahkum etmiştir. Bu nedenle, iki devlet de birbirlerine saygılı davranmak zorundadırlar.

²⁷ Mehmet Gönübol ve Arkadaşları, *Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1965)*, Ankara 1968, s. 125.